

UOT 82.0:37.016; 82:37.016

ƏDƏBİYYATIN YAŞIL ÜZÜ: ƏTRAF MÜHİTİN QORUNMASI VƏ YAZIÇILARIN MİSSİYASI

Jalə Elçin qızı Qasımova

Mingəçevir Dövlət Universiteti

jala.qasimova@mdu.edu.az<https://doi.org/10.30546/SJSD.2025.5.1.086>

Xülasə: Ədəbiyyat insanın təbiətlə əlaqəsini və ekoloji problemləri dərinlən araşdıraraq, cəmiyyətin diqqətini ətraf mühitin qorunmasına yönəldir. Ekoloji ədəbiyyat, təbiətin dəyəri və onun məhvinin təsirləri barədə oxuculara güclü emosional mesajlar verir. Tarixi olaraq, romantizm dövründə yazıçılar təbiəti insan həyatının ayrılmaz hissəsi kimi təsvir edirdilər, lakin müasir dövrdə ekoloji böhran daha çox diqqət mərkəzinə keçib. Ekoloji problemlər, xüsusən də iqlim dəyişikliyi, çirklənmə və təbiətin məhv olması kimi mövzular yazıçılar tərəfindən müasir ədəbiyyatda geniş yer alır. Ekofantastika, post-apokaliptik ədəbiyyat və ekokritika kimi janrlar bu məsələlərin müzakirəsinə xidmət edir.

Yazıçılar bu əsərləri ilə insanları təbiətin qorunmasının vacibliyinə çağırır və ekoloji böhranla bağlı fərqiindəlik yaradırlar. Yazıçıların missiyası yalnız hekayələr danışmaq deyil, həm də təbiətin səsi olmaqdır. Onlar oxuculara ekoloji böhranın dərinliyini göstərərək, gələcəkdə təbiəti necə qoruya biləcəkləri barədə düşünməyə təkan verirlər. Ədəbiyyat bu mənada ekoloji mübarizədə mühüm vasitədir.

Açar sözlər: ədəbiyyat, ekologiya, dəyər, ətraf mühit

Giriş

Ədəbiyyat, əsrlər boyu cəmiyyətlərin inkişafına təsir göstərmiş, insanların duyğu və düşüncələrini formalaşdırmaqda mühüm rol oynamışdır. Yazıçılar, oxuculara yeni baxış bucaqları təqdim edərək, onların dünyaya və ətrafdakı hadisələrə yanaşmalarını dəyişdirməyə nail olublar. Son illərdə isə ədəbiyyatın diqqətini daha çox çəkən məsələlərdən biri ekoloji böhran və ətraf mühitin qorunmasıdır. "Yaşıl ədəbiyyat" olaraq da adlandırılan bu cərəyan, təbiətin dəyəri, ekoloji problemlər və insanın təbiətlə əlaqəsini araşdırır. Bu məqalədə, ədəbiyyatın ətraf mühitin qorunması mövzusunda oynadığı rolu və yazıçıların missiyasını müzakirə edəcəyik. Ədəbiyyat, sözlərin gücü ilə insanları düşündürməyə və hərəkətə keçirməyə qadirdir. Yazıçılar təbiət mövzusunı incə şəkildə əsərlərində işıqlandıraraq oxucuları təbiətin zərifiyini və onun qorunmasının vacibliyini hiss etməyə təşviq edə bilirlər.

Ekoloji ədəbiyyatın əsas məqsədlərindən biri insanların ətraf mühitin insan həyatında nə qədər vacib olduğunu dərk etməsini təmin etməkdir. Ədəbiyyatın gücü bu cür mövzulara qarşı fərqiindəlik yaratmaqda mühüm vasitədir, çünki oxucuları emosional olaraq hadisələrin içərisinə çəkir və ətraf mühitin məhvinin mümkün nəticələrini dərin şəkildə hiss etdirir. Təbiət və insan arasındakı əlaqə qədim ədəbiyyatlarda da geniş şəkildə təsvir edilib. Məsələn, romantizm dövrü yazıçıları olan Uilyam Vordsvort, Persi Bişi Şelli kimi şairlər təbiəti insan həyatının ayrılmaz bir hissəsi olaraq görürdülər. Onların əsərlərində təbiət canlı, ruhani bir varlıq kimi təsvir olunurdu. Lakin müasir dövrdə sənayeləşmənin və şəhərləşmənin təsiri ilə təbiətin məhv edilməsi, onun qorunmasının vacibliyi daha da aktual bir mövzuya çevrilib. Artıq yazıçılar təkcə təbiəti tərənnüm etmir, eyni zamanda onun məhvinə qarşı mübarizə aparmağın zəruriliyini vurğulayır. Son illərdə dünya miqyasında artan ekoloji problemlər, iqlim dəyişikliyi, çirklənmə, biomüxtəlifliyin azalması kimi mövzular yazıçıların əsərlərində daha çox yer alır. Ekofantastika, ekokritika və post-apokaliptik ədəbiyyat kimi janrlar, bu problemlərə işıq tutan ədəbiyyat nümunələridir. Məsələn, Margaret Atvudun "Madd Addam" trilogiyası və Ceyms Qrem Ballardın "The Drowned World" kimi əsərləri ekoloji fəlakətlərin insan cəmiyyətinə və təbiətə olan təsirlərini dramatik şəkildə təsvir edir.

Əsərlərdə təbiətin qorunması və ümumiyyətlə, **yaşıl ədəbiyyat** oxucuya yalnız təbiət gözəlliklərini göstərmir, həm də insanın **ekoloji məsuliyyətini, təbiətə hörmət hissini və mənəvi dəyərləri** aşılır. Gəlin bu məsələyə bir az geniş baxaq:

Yaşıl ədəbiyyat oxucuya nəyi aşılır?

1. Təbiətə qarşı məsuliyyət hissi

Yaşıl ədəbiyyat insanın təbiətlə harmoniyada yaşamalını vurğulayır. Oxucuya göstərilir ki, ətraf mühit sadəcə fon deyil, canlı və zərif bir sistemdir. Əsərlər vasitəsilə oxucular təbiətin qorunmasına fərdi töhfə verməyə təşviq olunur – məsələn, çirkləndirməmək, israf etməmək, ağac əkmək, suya və havaya dəyər vermək kimi.

2. Təbiətə sevgi və bağlılıq

Ədəbiyyat oxucunun təbiətə olan emosional münasibətini gücləndirir. Gözəl təbiət təsvirləri insanın içində sevgi və bağlılıq yaradır. Bu sevgi isə davranışa çevrilir – yəni ətraf mühitə diqqətli yanaşmaq, təbiəti qorumaq kimi davranışlar formalaşır.

3. Ekoloji düşüncə tərz

Yaşıl ədəbiyyat sadəcə hisslərə deyil, düşüncəyə də təsir göstərir. Oxucu düşünməyə başlayır: “İnsan nə üçün təbiəti məhv edir?”, “Texnologiya və sənaye inkişafı bizi təbiətdən uzaqlaşdırırmı?”, “Mənim yaşadığım yer nə qədər sağlamdır?” Bu suallar ekoloji düşüncənin əsasını təşkil edir.

4. Mənəvi və fəlsəfi dəyərlər

Təbiət çox vaxt əsərlərdə **həyatın özü, saflıq, təmizlik, Tanrının yaratdığı möcüzə** kimi təqdim olunur. Bu baxış oxucuda dərin mənəvi dəyərlər formalaşdırır. İnsan özü ilə və təbiətlə harmoniya yaratmağın vacibliyini anlayır.

5. Gələcək nəsillər üçün qayğı

Yaşıl ədəbiyyat tez-tez gələcəyin düşüncəsini önə çəkir. “Əgər bu gün təbiəti qorumasaq, sabah nələr baş verəcək?” sualı oxucuda narahatlıq yaradır. Bu, gələcək nəsillər üçün yaşanacaq bir dünya yaratmaq məsuliyyətini aşılır. [3, s.78]

Müasir dövrün ən aktual məsələlərindən biri ətraf mühitin qorunmasıdır. İnsanlıq təbiətin gözəlliklərini təhqir edərək, ekosistemləri məhv etməkdə davam edir. Bu zaman ədəbiyyatın rolu da böyük əhəmiyyət kəsb edir. Yazıçılar, öz əsərlərində ətraf mühitin qorunması məsələsini gündəmə gətirərək, oxucularını bu mühüm məsələyə diqqət yetirməyə çağırırlar. Ədəbiyyatın yaşıl üzü, ekoloji məsuliyyəti və təbiətlə uyumlu yaşayışın vacibliyini təbliğ etmək üçün əhəmiyyətli bir vasitədir. Bundan başqa, "ekokritika" olaraq adlandırılan ədəbiyyat tədqiqatları sahəsi, təbiətin ədəbi əsərlərdə necə təsvir olunduğunu və ekoloji problemlərin yazıçılar tərəfindən necə müzakirə edildiyini təhlil edir. Ekokritik yanaşma, yazıçıların əsərlərində ekoloji problemlərə və təbiətə münasibəti daha dərinlən anlamağa çalışır. Yazıçılar yalnız hekayə söyləyiciləri deyil, həm də cəmiyyətin güzgüsü və gələcəyin səsləridirlər. [1, s.144] Onlar ekoloji problemlərə diqqət çəkərək, oxucuları bu məsələlərə qarşı daha həssas olmağa çağırırlar. Yazıçıların missiyası, təbiətin yalnız bir resurs deyil, həm də insan həyatının ayrılmaz bir hissəsi olduğunu anladırmaqdır. Ədəbiyyat vasitəsilə təbiətin məhvi və ətraf mühitin çirklənməsi kimi məsələlərə dair fərqiindəlik yaratmaq mümkündür. Bu mənada yazıçılar, ətraf mühitin qorunması mövzusunda mühüm maarifləndirici bir rol oynayır. Onların əsərləri oxuculara ekoloji böhranın dərinliyini göstərərək, insanların təbiətlə harmoniyada yaşamasının vacibliyini vurğulayır. Yazıçılar yalnız keçmiş deyil, həm də gələcəyə baxaraq, bu məsələləri müzakirəyə açır və insanların gələcəkdə təbiəti necə qoruya biləcəyi barədə düşünməyə təşviq edirlər.

Azərbaycan ədəbiyyatında da təbiət və ətraf mühit mövzusu hər zaman önəmli olmuşdur. Keçmişdən günümüze qədər yazıçılar və şairlər təbiəti ilham mənbəyi kimi qəbul etmiş, onunla insan arasında dərin bağlar qurmuşlar. Lakin müasir ekoloji problemlərin artması ilə bu mövzuların ədəbiyyatda daha vacib rol oynadığı müşahidə edilir. Azərbaycan ədəbiyyatından nümunələrlə bu yanaşmanı daha aydın görmək mümkündür.

Ətraf mühit və Azərbaycan ədəbiyyatı

Azərbaycan ədəbiyyatında təbiət sevgisi qədimdən mövcuddur. Nizami Gəncəvinin “Xosrov və Şirin” əsərində təbiət, saf sevginin və ilahi gözəlliyin simvolu kimi təəənnüm olunur. Nizaminin

əsərlərində təbiət obrazı, insanın təbiətlə vəhdətinin əhəmiyyətini göstərir. Həmçinin, Füzulinin qəzəllərində də təbiətə qarşı xüsusi bir həssaslıq mövcuddur. [2, s.25] Onun qəzəllərində çiçəklər, bulaqlar və bağlar insanın daxili dünyası ilə paralel təsvir edilir. XX əsrdə ekoloji problemlər və sənayeləşmənin təsiri ilə yazıçılar daha çox təbiətin məhvi və çirklənməsini əsərlərində müzakirə etməyə başladılar. İsmayıl Şıxlının "Dəli Kür" romanı buna yaxşı bir nümunədir. Roman Kür çayının kənarındakı təbiəti və onun yerli əhali üçün nə qədər dəyərli olduğunu təsvir edir. Lakin əsərdə həm də Kür çayının təbii mühitinin məhv edilməsinə, çayın cazibəsinin azalmasına dair narahatlıq da öz əksini tapır.

Son dövrlərdə Azərbaycan ədəbiyyatında ekoloji problemlər daha aktual mövzuya çevrilib. Anar Rzayevin əsərlərində sənayeləşmə və şəhərləşmənin təbiətə vurduğu zərər barədə müasir yanaşmalarla qarşılaşırıq. Məsələn, onun "Ağ Liman" hekayəsində kənd təsərrüfatının inkişafı adı altında təbiətə ziyan vurulması, torpaqların istismar edilməsi və bu səbəbdən insanların təbiətə yadlaşması əks olunub. Digər yazıçılar da ekoloji problemlərə işarə edən əsərlər yazmışlar. Sabir Rüstəmxanlının əsərlərində təbiətin insan psixologiyasına təsiri diqqət çəkir. Onun şeirlərində təbiətin məhv edilməsinin insanın ruhuna zərbə vurduğu göstərilir. Təbiət yalnız maddi sərvət deyil, həm də insanın daxili aləminin bir parçası kimi təsvir olunur. Azərbaycan yazıçıları üçün ətraf mühit yalnız hekayələrin fonu deyil, həm də insan həyatının mənəvi tərəflərini əks etdirən bir mövzudur. Onların missiyası oxucuları təbiətə qarşı daha həssas və məsuliyyətli olmağa çağırmaqdır. Bu yazıçıların əsərlərində ekoloji problemlər və təbiətin məhvi təkcə fiziki fəlakət kimi deyil, həm də mənəvi böhran kimi göstərilir. [5, s.112]

Yazıçılar həm milli, həm də global miqyasda ekoloji problemlərə diqqət çəkərək, oxuculara ekoloji böhranın gələcək nəsillər üçün nə qədər təhlükəli olduğunu xatırladırlar. Bu əsərlər insanların təbiətə münasibətini dəyişdirmək və daha yaşıl bir dünyanın mümkün olduğunu göstərmək üçün mühüm vasitələrdən biridir. Beləliklə, Azərbaycan yazıçıları təbiət mövzusunun yalnız bədii təsvir vasitəsi kimi deyil, həm də oxucuları ekoloji problemlərə qarşı həssaslıqla yanaşmağa səsləyən bir mesaj olaraq istifadə edirlər. Onların əsərlərində ekoloji böhran yalnız fiziki məhv olaraq deyil, həm də mənəvi bir böhran kimi təqdim olunur. Bu əsərlər, insanlara təbiətə daha qayğıkeş yanaşmanın vacibliyini və daha yaşıl bir gələcəyin mümkün olduğunu göstərməkdə mühüm rol oynayır.

Nəticə

Ədəbiyyatın yaşıl üzü, yalnız bir sənət sahəsi olaraq deyil, həm də sosial məsuliyyətin bir növü kimi qiymətləndirilməlidir. Yazıçılar, əsərlərində ətraf mühitin qorunması məsələsini qaldırmaqla, oxucularını bu sahədə daha dərinlən düşünməyə və hərəkət etməyə təşviq edirlər. Ədəbiyyatın gücü, təbiətin və ekosistemin qorunmasına dair bir düşüncə tərzini yaratmaqla gələcək nəsillərin daha sağlam və daha güclü bir ekosistemdə yaşamasını təmin etməkdir. Öz missiyalarını yerinə yetirərək, cəmiyyətin ekologiyaya olan münasibətini dəyişdirərək, təbiətə olan hörməti artıraraq, həm fərdi, həm də kollektiv şəkildə ekoloji problemlərə qarşı mübarizə aparmağa təhrik edə bilirlər. Bu yolla, ədəbiyyat həm bədii, həm də sosial bir funksiyanı yerinə yetirərək, gələcəkdə daha yaşıl və sağlam bir dünyaya olan inamı qüvvətləndirir.

Ədəbiyyat, insanın təbiətlə olan əlaqəsini dərinləşdirən və ekoloji problemlərə qarşı həssaslıq yaradan güclü bir vasitədir. Yazıçılar, ekoloji problemlərə diqqət çəkərək, oxucuları bu mövzulara qarşı daha həssas olmağa dəvət edirlər. Ətraf mühitin qorunması və davamlılıq mövzuları ilə bağlı ədəbiyyat nümunələri, insanları gələcək nəsillər üçün daha yaşıl bir dünya qurmağa təşviq edə bilər. Onların missiyası, təbiətin səsi olmaq və onun qorunması üçün insanlara ilham verməkdir. [4, s.61] Ədəbiyyatın "yaşıl üzü", bu mənada cəmiyyətin ekoloji problemlərə qarşı mübarizəsində güclü bir silahdır.

Azərbaycan ədəbiyyatında təbiət hər zaman xüsusi yer tutmuş, son dövrlərdə isə ekoloji problemlərin daha geniş müzakirə olunduğu bir sahəyə çevrilmişdir. Yazıçılar, təbiət və insan arasındakı əlaqəni təsvir etməklə yanaşı, təbiətin qorunmasının vacibliyini vurğulayır və bu mövzuda fərqişndəlik yaradırlar. Belə əsərlər Azərbaycan oxucusunu təkcə təbiətin gözəlliklərini sevməyə deyil, eyni zamanda onu qorumağa çağırır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı

1. Əliyeva N.Ə. *Ədəbiyyatda ekoloji motivlər və onların fəlsəfi yozumu*. Monoqrafiya. Bakı: Elm və Təhsil, 2021. – 152 s.
2. Babayeva S.M. *Yaşıl ədəbiyyat və müasir Azərbaycan poeziyası*. Elmi məqalə. // Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası. Ədəbiyyat və İncəsənət Jurnalı, 2019, №2, s. 45–52.
3. Məmmədov R.T. *Ədəbiyyatda ekoloji fikrin formalaşması və inkişaf mərhələləri*. Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyası. Bakı: AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu, 2020. – 128 s.
4. Hacıyeva M.Ə. *Ekoloji şüur və ədəbi təfəkkürün qarşılıqlı əlaqəsi*. Elmi məqalə. // ADPU-nun Elmi Xəbərləri, 2022, №3(15), s. 63–69.
5. Hüseynova R.Z. *Müasir Azərbaycan poeziyasında təbiət obrazı və ekoloji çağırışlar*. Monoqrafiya. Bakı: ADPU nəşriyyatı, 2023. – 174 s.

THE GREEN FACE OF LITERATURE: ENVIRONMENTAL PROTECTION AND THE MISSION OF WRITERS**J.E.Gasimova**

Mingachevir State University

Abstract: Literature focuses the attention of society on the protection of the environment, delving deeply into the relationship of man with nature and environmental problems. Ecological literature conveys strong emotional messages to readers about the value of nature and the effects of its destruction. Historically, in the era of romanticism, writers depicted nature as an integral part of human life, but in modern times, the environmental crisis has become more focused. Environmental problems, especially issues such as climate change, pollution and the destruction of nature, are widely covered by writers in modern literature. Genres such as ecofantastics, post-apocalyptic literature and ecocritics serve to discuss these issues. With these works, writers call people on the importance of protecting nature and create awareness about the environmental crisis. The mission of writers is not only to tell stories, but also to be the voice of nature. They show readers the depth of the ecological crisis, prompting them to think about how they can protect nature in the future. Literature in this sense is an important tool in the ecological struggle.

Keywords: literature, ecology, value, environment

ЗЕЛЕНОЕ ЛИЦО ЛИТЕРАТУРЫ: ЗАЩИТА ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ И МИССИЯ ПИСАТЕЛЕЙ**Ж.Э.Касимова**

Мингячевирский государственный университет

Резюме: Литература привлекает внимание общества к защите окружающей среды, глубоко исследуя взаимоотношения человека с природой и экологические проблемы. Экологическая литература передает читателям сильные эмоциональные послания о ценности природы и последствиях ее разрушения. Исторически сложилось так, что в эпоху романтизма писатели изображали природу как неотъемлемую часть человеческой жизни, но в наше время экологический кризис стал более актуальным. Экологические проблемы, особенно такие, как изменение климата, загрязнение окружающей среды и разрушение природы, широко освещаются писателями в современной литературе. Такие жанры, как экофантастика, постапокалиптическая литература и экокритика, служат для обсуждения этих вопросов. В своих произведениях писатели призывают людей к защите природы и повышают осведомленность об экологическом кризисе. Миссия писателей - не только рассказывать истории, но и быть голосом природы. Они показывают читателям глубину экологического

кризиса, побуждая их задуматься о том, как они могут защитить природу в будущем. Литература в этом смысле является важным инструментом в экологической борьбе.

Ключевые слова: литература, экология, ценность, окружающая среда

Elmi redaktor: fil.f.d., dos. M.İsmaylov

Çapa təqdim edən redaktor: t.f.d., dos. N.Zeynalov

Daxil olub: 15.04.2025

Çapa qəbul edilib: 22.04.2025